

Uvedení knížky Češi a Evropa

Knihovna Václava Havla – 25. října 2018, v panelu Jan Hron, Jiří Pehe, Martin Palouš, moderoval Ondřej Matějka

Úvodní slovo – Jan Hron

Hejdánek patří vedle Emanuela Rádl a Jana Patočky k nejvýznamnějším českým filosofům našich novodobých dějin. Z tohoto prostého konstatování ale plynou pro náš hejdánkovský večer značné komplikace.

Je-li někdo významný filosof, pak je to vždy obtížná postava. A to hned ve dvou významech.

1) Každý významný filosof je obtížný ve smyslu náročný.

Není téměř nikdy snadné číst texty filosofa. Na druhou stranu texty v této knize Češi a Evropa vyšly v ne-filosofických časopisech, nebo v samizdatu, určeném pro publikum ne nutně filosofické, nebo jsou to texty vzniklé na základě rozhlasového vysílání.

Jsou to pochopitelně stále texty do značné míry filosofické. Jsou leckde nesnadné, ale ne schválně. Pojednávají prostě o nesnadných tématech, ale když si s nimi člověk dá práci, dá se jim porozumět.

Stojí za to dát si s nimi tu práci. Témata v knize jsou velmi důležitá, nejen proto, že si teď připomínáme sto let naší státnosti. Důležitá budou i dlouho potom. Například otázka, co je to Evropa ve vlastním slova smyslu. Nebo co můžou Češi přinést Evropě ze své myšlenkové tradice – a podle Hejdánka mají co přinést. Nebo Hejdánkovy kritické pohledy na naši nedávnou minulost: odsun Němců, rok 1968 apod. Nebo úvahy o národě a o nacionalismu.

K tomu ještě malý komentář, který charakterizuje Hejdánka.

Není totiž běžné, že se filosof vyjadřuje k palčivým otázkám své doby a že chce zároveň oslovit i nefilosofa. U Hejdánka to ovšem přímo vychází z toho, jak rozumí filosofii. Nepovažuje filosofii v první řadě za akademickou záležitost. Odmítá být filosofem, který před světem utíká do jakési myšlenkové laboratoře.

Chce naopak vstupovat do rozhovoru. Pravým místem filosofie je pro něj „veřejný prostor, agora, náměstí a ulice“. Hejdánek tím jistě popichuje své kolegy z akademických ústavů. Především se ale hlásí k tradici sókratovského filosofování, probíhajícího právě v rozhovoru, často na veřejnosti:

„Pravé filosofie je zapotřebí především všude v obci, uprostřed naléhavých občanských záležitostí, kde se něco rozhoduje dopředu, kde jde o budoucnost.“

Tohle není běžné pojetí filosofie.

2) Každý významný filosof je obtížný ve smyslu, že je „na obtíž“.

Co to znamená? Opět tu platí, že nejde o filosofovu svévoli. Filosofem se člověk stává především díky tomu, že – jak už napovídá samo slovo filosofie – miluje moudrost či pravdu, přičemž ta stojí u něj nade vším. Filosof proto společnosti neslouží tím, že říká, co lidé chtějí slyšet. Pravda po něm většinou žádá pravý

opak. Filosof nazývá chyby a nedostatky, varuje před nebezpečnými tendencemi, rozbíjí falešné představy, provokuje. Chválí jen zřídka.

Tady se velmi hodí uvést aktuální příklad takové „obtížnosti“ filosofa. Jde o anketní odpověď v nejnovějším Respektu na téma „Republika slaví sté výročí. Čeho si na ní ceníte, co vám naopak na ní vadí a jakou byste ji chtěli mít?“

Hejdánek: „Nechci kazit Váš projekt, kde asi čekáte vše jiné než pobuřování. A já zase naopak nemám na nic jiného pomyslení, než jak pobouřit ty spokojené (hlavně se sebou, ale i s obecným stavem). Na počátku tohoto mladého (dnes stoletého) státu byl Masarykův projekt Nové Evropy, z ní mu zůstala malá republika a malá dohoda. A my (jde skutečně o nás, nikoli o nepříznivé okolnosti – těch je vždycky dost!) jsme se nejdříve nebránili proti Hitlerovi, přijali jsme statut protektorátu, po válce jsme beze slova ztratili Podkarpatsko, zbavili jsme se třetiny vlastního obyvatelstva, přijali jsme (někdy dokonce s nadšením) ruskou hegemonii a nakonec i vojenský vpád. A sám vrchol tohoto vývoje: rozdělili jsme zbytkový stát na dva ještě menší státečky a neváháme kritizovat spojující se Evropu ! A to máme oslavovat, aniž bychom si to řádně a až do přímo masa připomněli? Pochopitelně netrvám na tom, abyste to otiskli – jak bych to mohl po Vás žádat?“

Tohle jde zcela proti tomu, aby se výročí sto let republiky pojímalo jako oslava. Hejdánek klade za sebe jedno naše selhání za druhým. I o tom se dá pak mluvit v debatě. Ostatně nejnovější článek Jiřího Pehe shrnuje naší stoletou historii do teze, že si neumíme vládnout. To je Hejdánkově postoji velmi blízké.

Téma pravdy jako ryze hejdánkovské téma

Pokud mám ale představit tuto knížku, musím se zmínit ještě o jednom. Celou knížku totiž prostupuje obecnější téma než jsou naše historická selhání. Ostatně pro Hejdánka je to téma vůbec nejdůležitější. A zejména tímto tématem a způsobem, jak ho promýšlí, je Hejdánek filosof pozoruhodný a významný.

A to je téma pravdy.

Sám jsem ovšem váhal, jestli o tom zde vůbec mluvit. Před pár dny jsem se ale viděl s profesorem Hejdánkem. Zmínil jsem se o svém váhání. Říkal jsem, že o pravdě se dnes těžko mluví, protože pravda se s dneškem v podstatě úplně míjí. Profesor mi za to v podstatě vynadal. Právě proto, že se o pravdě nikde nemluví, je potřeba o ní něco říct. Nemá cenu říkat to, co lidé čekají, že se řekne. Má se říkat pravý opak.

Nezbylo mi než uznat, že má pravdu. Teď mi ale nezbývá nic jiného, než se aspoň trochu tématu pravdy dotknout a shrnout ve velké stručnosti, co Hejdánek o pravdě říká.

Tedy pár poznámek. Hejdánek leckde vyzdvihuje opomíjenou tradici českého přemýšlení o pravdě. Na tuhle tradici je potřeba podle něj do budoucna navázat. Tahle naše myslitelská tradice je ostatně jedinečná. Je to zároveň něco, čím bychom mohli podstatně přispět Evropě.

Hejdánek si totiž všíma, a je to pozoruhodný postřeh, že čeští myslitelé jako Masaryk, Rádl, Kozák či Hromádka pojímali pravdu podstatně jinak, než jak je to zařité v evropském myslitelském prostoru, tedy že pravda je shoda se skutečností. Podle této naší tradice a také podle Hejdánka ale nemáme pravdu chápat jako něco, co je skutečnosti jakkoli podřízené nebo o čem skutečnost rozhoduje.

Tedy: něco může nějak být, může to dobře fungovat, může to trvat třeba i dlouhou dobu, může to mít za sebou dlouhou historii, může se to jevit jako daný a

nezvratný fakt, může se to takhle jevit mnoha lidem. Ale nic z toho samo o sobě ještě nic nevyovídá o pravdě.

Skutečnost podle Hejdánka prostě nerozhoduje o pravdě, ale je to právě naopak. Pravda se vyjevuje jako to, co rozhoduje o skutečnosti. Rozhoduje samozřejmě specifickým způsobem. A sice, že reprve ve světle pravdy se ukazuje, co je pravé a co nepravé, co je správné a co nesprávné, co je spravedlivé a co nespravedlivé.

Tady nás ovšem Hejdánek vede do náročné končiny. Je to vlastně to nejnáročnější v porozumění pravdě. Pravda sice rozhoduje o skutečnosti, nebo dokonce i o nás samých, ale sama není ničím jsoucím. To znamená, že není ani ničím předem daným, nějakým faktem, nelze ji uchopit jednou provždy, nelze se upnout na jednu tezi, která mi zaručí, že budu stále u pravdy, pravda ale není zároveň ani nějakým náboženským, či obecně posvátným nejvyšším jsoucnem.

Co tedy podle Hejdánka pravda je? Zní to vlastně paradoxně a leckdo s takovým pojmenováním bude mít problém. Pravda podle Hejdánka není, ale přesto platí. Nebo jinak, to, že pravda není, se nesmí vyvozovat, že nic neznamená. Pravda se teprve vyjevuje, promlouvá, „přichází z budoucnosti“ a neustále rozhoduje o naší přítomnosti. Hejdánek také mnohdy cituje Rádlovu koncentrovanou myšlenku, že *pravda není, ale má být*; popřípadě to, že *pravdu nemáme, ale že pravda má nás*.

Proč je pravda důležitá?

Tolik letmé načrtnutí Hejdánkova pojetí pravdy.

Předtím ale než skončím, si dovolím ještě poslední – aktualizační – poznámku, která zároveň může být vstupem do diskuze. Zdá se mi důležité zdůraznit, proč je téma pravdy tak důležité. A proč je důležité právě dnes.

Žijeme totiž v době, kdy se od pravdy celospolečensky odvracíme. Pravdu si dnes může vykládat každý po svém, záleží na tom, jaký má názor, jaké má o něčem mínění. A často ani není potřeba argumentů, nebo slov, stačí mít pocit. A pocit je dnes postaven nejen na roveň názoru, ale i na roveň pravdy.

Zdálo by se, že když jsme se odvrátili od pravdy, jsme svým způsobem svobodnější. Pravda nás už nesvazuje. Každý má právo si myslet a cítit, co chce. Jenže my už dnes můžeme dobře popsat dvě nebezpečí, jaké to má.

1) Společnost, která pravdu vytěsnila a nahradila ji pocitem, se stane dříve či později společností hysterickou. Každou chvíli ji zmítá vlna přepjatých, nemístných prožitků. Stačí drobná, bezvýznamná událost, která zabrnká na citlivou strunu, a všichni – včetně intelektuálů, kteří by měli mít nadhled – prožívají, komentují a vybíjejí své intelektuální síly o sto šest. Téměř nikdo nedokáže odhlédnout od aktuálního okamžiku a podívat se na věc v souvislostech.

2) Společnost, která staví na emocích, ne na pravdě, ztrácí budoucnost. Upíná se totiž čím dál víc k mýtům a falešným sebeobrazům. Připomíná si je stále znovu a znovu. Staví si je před sebe, aby nemusela o budoucnosti přemýšlet. A prožívá je o to víc, oč slabší má schopnost sama sebe pravdivě spatřit.

I toho se týká výbor Hejdánkových textů Češi a Evropa. A i proto je dobré Hejdánka znát.